MALTA

QORTI TA' L-APPELL

S.T.O. PRIM IMHALLEF
VINCENT DE GAETANO

ONOR. IMHALLEF
ANTON DEPASQUALE

ONOR. IMHALLEF
ALBERT J. MAGRI

Seduta tas-7 ta' Ottubru, 2005

Appell Civili Numru. 14/1992/2

Anna Sammut armla,
u Anthony, Franco u Doreen, xebba,
lkoll ahwa Sammut

v.

Sammy Meilaq bhala Chairman u in rapprezentanza tal-Malta Drydocks u Dottor Yana Micallef Stafrace LL.D.
u l-Prokuratur Legali Mario Mifsud Bonnici L.P.
b'digriet tad-9 ta' Dicembru, 1991,
nominati kuraturi deputati biex jirraprezentaw lis-socjetà assenti Stork Services BV ta' Hengela, Nederland;

u b'digriet tas-6 ta' Lulju 1998
gie ordnat li minflok l-isem ta' Sammy Meilaq,
kull fejn jirrikorri, jidhol l-isem tal-Professur Noel Zarb Adami;
u b'digriet tas-7 ta' Marzu 2000 gie ordnat li minflok l-isem ta' Dr. Noel Zarb Adami, kull fejn jirrikorri fl-atti, jidhol l-isem ta' John Cassar White
u b'digriet tas-sittax (16) ta' Marzu, 2004
gie awtorizzat illi l-proceduri jitkomplew kontra Saviour Gauci f'isem il-Gvern bhala successur tal-Malta Drydocks

Il-Qorti:

Rat l-att ta' citazzjoni pprezentat fl-allura Qorti tal-Kummerc illi permezz tieghu l-atturi, wara illi ppremettew illi fl-4 ta' Dicembru, 1989, fil-bacir numru sitta (6) maghruf ukoll bhala *Red China Dock* tal-Malta Drydocks, gara incident fatali li fih mietu Valentino Sammut, Frank Scicluna u Angelo Farrugia, li kienu qed jahdmu fuq *dock arm* li waqghet ghall-isfel fil-bacir b'kollox, waqt li kienu qed jaghmlu xoghol lilhom addett mill-konvenut Sammy Meilaq nomine bhala impjegati tat-tarzna, fuq *dock arm* provduta u armata mill-konvenuti l-ohra nomine; illi ghal dan l-incident fatali huma responsabbli il-konvenuti nomine jew min minnhom, minhabba nuqqas ta' hila fl-arti u s-sengha taghhom, u minhabba traskuragni, imperizja u nuqqas t'osservanza tar-regolamenti, jew ghax ma ipprovdewx *a safe system of work*, ma hadux il-prekawzjonijiet mehtiega, naqsu li jimmuntaw dan il-makkinarju jew impjant skond l-arti u s-sengha, kif ser jirrizulta waqt it-trattazzjoni tal-kawza; illi bil-mewt ta' zewg u missier l-atturi f'din il-kawza, huma sofrew danni kbar konsistenti f'*damnum emergens* u *lucrum cessans*; illi l-konvenuti nomine interpellati ufficjalment b'ittra ufficjali tal-14 ta' Novembru, 1991, biex jersqu ghall-likwidazzjoni u l-hlas tad-danni, baqghu inadempjenti; talbu ghaliex dik il-Qorti m'ghandhiex: 1. tiddikjara illi l-incident fatali fuq

imsemmi li gara fl-4 ta' Dicembru, 1989 gol-bacir numru sitta (6) tat-Tarzna, gara tort tal-konvenuti nomine jew min minnhom u li ghalhekk huma responsabbli ghad-danni kollha sofferti mill-atturi bhala eredi, aventi kawza u dipendenti tal-mejjet zewgha u missierhom rispettivament; 2. tillikwida dawn id-danni, okkorrendi bl-opera ta' periti nominandi; u 3. tikkundanna lill-konvenuti, jew min minnhom, li jhallsu lill-atturi dawk id-danni hekk likwidati, flimkien mall-imghax legali mid-data tac-citazzjoni; bl-ispejjez, komprizi dawk tal-ittra ufficjali u rikors ghan-nomina ta' kuraturi tal-14 ta' Novembru, 1991, u dawk tal-mandat ta' sekwestru ipprezentat fl-istess gurnata, kontra l-konvenuti nomine ingunti ghas-subizzjoni;

Rat id-dikjarazzjoni ta' l-atturi, guramentata minn Anna Sammut, u l-lista tax-xhieda relativa;

Rat in-nota ta' eccezzjonijiet tal-konvenuti kuraturi deputati illi permezz taghha eccipew:

1. Illi huma fl-ewwel lok fil-karika taghhom bhala deputati biex jirraprezentaw lis-socjetà assenti Stork Services BV ta' Hengela, Nederland mhumiex responsabbli bl-ebda mod ghall-incident li kkawza l-mewt ta' Valentino Sammut, Frank Scicluna u Angelo Farrugia;

2. Illi fit-tieni lok huma esegwew ix-xoghol ta' kostruzzjoni lilhom moghti skond is-sengha u skond kif lilhom ordnat;

3. Illi fit-tielet lok ix-xoghol minnhom esegwit gie approvat mill-Bureau Veritas;

4. Illi fir-raba lok huma jirriservaw li jressqu eccezzjonijiet ulterjuri wara li jkunu rcevew id-direttivi opportuni minghand is-socjetà Stork Services BV ta' Hengela, Nederland, li maghhom huma digà kkomunikaw;

5. Salvi eccezzjonijiet ohra permessi mil-ligi;

Rat id-dikjarazzjoni guramentata tal-konvenuti kuraturi deputati, u l-lista tax-xhieda relativa;

Rat in-nota ta’ eccezzjonijiet tal-konvenut Sammy Meilaq nomine illi biha eccepixxa:
1. Illi huwa ma jahti bl-ebda mod ghall-incident imsemmi li gara fl-4 ta’ Dicembru, 1989 u konsegwentement ma huwa responsabbli ghal ebda danni li setghu sofrew l-atturi;

2. Illi konsegwentement it-talbiet ta’ l-atturi huma nfondati fil-fatt u fil-ligi u ghandhom jigu michuda bl-ispejjez kontra taghhom;

3. Illi, bla pregudizzju ghas-suespost, l-esponent nomine digà min-naha tieghu u minghajr assunzjoni ta’ responsabiltà ikkompensa *ex gratia* lill-atturi tad-danni sofferti minnhom fl-incident fatali tal-4 ta’ Dicembru 1989, u ghalhekk dan il-hlas ghandu jitnaqqas minn kull ammont li jista’ jigi deciz li hu dovut mill-eccipjent nomine;

4. Salvi eccezzjonijiet ulterjuri;

Rat id-dikjarazzjoni guramentata tal-konvenut Sammy Meilaq nomine u l-lista tax-xhieda relativa;

Rat in-nota ta’ eccezzjonijiet ulterjuri tal-konvenuti kuraturi deputati illi permezz taghha eccipew:
1. Illi l-azzjoni attrici hija preskritta a tenur ta’ l-artiklu 2153 tal-Kodici Civili (Kap 16);

2. Illi l-eccipjenti jirrizervaw li jressqu eccezzjonijiet ulterjuri wara li jkunu rcevew id-direttivi opportuni minghand is-socjetà Stork Services BV ta’ Hengela, Nederland, li maghhom huma digà kkomunikaw;

3. Salvi eccezzjonijiet ohra permessi mil-ligi;

Rat id-dikjarazzjoni u l-lista tax-xhieda relativa;

Rat is-sentenza tal-ghaxra (10) ta’ Dicembru, 1993 illi permezz taghha l-Qorti tal-Kummerc cahdet l-eccezzjoni tal-preskrizzjoni sollevata mill-konvenuti kuraturi deputati;

Rat is-sentenza tat-tlettax (13) ta’ Mejju, 1994 illi permezz taghha dina l-Qorti kkonfermat l-imsemmija sentenza ta’ l-10 ta’ Dicembru, 1993;

Rat is-sentenza tas-sittax (16) ta’ Lulju, 2001 illi permezz taghha l-Prim Awla tal-Qorti Civili ddecidiet hekk:
“… tilqa’ l-eccezzjoni tas-socjetà konvenuta Stork Services BV kif rapprezentata mill-kuraturi deputati Dottor Yana Micallef Stafrace LL.D. u l-Prokuratur Legali Mario Mifsud Bonnici u tilliberahom nomine mill-osservanza tal-gudizzju, izda tilqa’ t-talbiet fil-konfront tal-konvenuta *Malta Drydocks*, u ghalhekk:

(1) tiddikjara li l-incident fatali li gara fl-4 ta’ Dicembru 1989 gol-bacir numru sitta (6) tat-Tarzna, gara tort tal-Korporazzjoni konvenuta *Malta Drydocks* li ghalhekk hija responsabbli ghad-danni kollha sofferti mill-atturi bhala eredi, aventi kawza u dipendenti tal-mejjet zewgha u missierhom rispettivament,

(2) tillikwida d-danni fl-ammont ta’ Lm26,363,

(3) tikkundanna lill-Korporazzjoni *Malta Drydocks* thallas lill-atturi s-somma ta’ Lm26,363 bl-imghax millum.
Bl-ispejjez kollha kontra l-istess Korporazzjoni konvenuta *Malta Drydocks*”,

u dana wara illi kkunsidrat hekk:

“<u>Il-fatti principali</u>

“Din il-kawza tirrigwarda incident fuq il-post tax-xoghol, u specifikatament fil-bacir numru sitta (6) tal-*Malta Drydocks*, li gara fl-4 ta’ Dicembru 1989 u li fih mietu tlett irgiel: Angelo Farrugia, Valentino Sammut u Frank Scicluna. Valentino Sammut kien ir-ragel ta’ l-attrici Anna Sammut u missier it-tliet atturi l-ohra.

“Jidher li dawn it-tliet haddiema kienu qeghdin fuq *dockarm* li kkollassa ghal gol-bacir. Gol-kabina tad-

***dockarm* kien hemm certu Cutajar u mdendel go qoffa tal-hadid David Galea li kien qieghed jisprejja vapur bil-*pole gun*.**

“Id-*dockarms* jikkonsistu fi struttura li ghandha sieq (madwar 11m gholi) li tistrieh u timxi fil-qiegh tal-bacir, u ohra li timxi u zzomm ma’ bankina fuq il-genb tal-bacir. Din il-bankina tinsab fil-parti ta’ fuq tal-hajt tal-bacir u hija wiesa’ madwar 50cm u gholja 60cm. Il-bankina hija parti ntegrali mill-bacir, mahduma bl-istess materjal u fl-istess hin. F’nofs il-bankina, fil-wicc taghha, hemm ic-*channel* li minnu jghaddi *cable* li tintuza biex jigbed il-vapuri. Ix-xifer tal-bankina huwa miksi b’*angles* tal-hadid. Skond ix-xiehda ta’ Carmelo Bondin dan il-hadid kien *welded* mal-hadid li kien tiela’ mill-gnub tal-bacir; imma skond Dok. F5 (pjanta esebita minn Dr. Joe Micallef Stafrace waqt seduta peritali tat-23 ta’ Marzu 1993) jidher li dan il-hadid kien ankrat b’vireg f’forma ta’ U, b’djametru ta’ 12mm u spazjati kull 50cm, b’tul ta’12.5cm jisporgi gol-konkos (para. XVI tar-relazzjoni).

“L-istabbilità tad-*dockarms* tiddependi milli l-pizijiet vertikali jigu trazmessi fuq is-sieq fil-qiegh tal-bacir, waqt li l-pizijiet orizzontali li jzommu d-*dockarms* milli jeghlbu, huma trazmessi fuq il-genb tal-bankina. Id-*dockarms* jimxu fuq roti (*bogie wheels*) li jimxu fuq *rails* f’*bogie truck* ta’ madwar sitt metri tul fil-qiegh tal-bacir, u lateralment fuq *rollers* li jaghfsu fuq *section* tal-hadid fuq in-naha ta’ gewwa tal-bankina (ara Dok. F13). Mis-sieq vertikali hiereg *arm* teleskopiku ta’ tliet partijiet u b’kull parti ta’ xi ghaxar metri. Iz-zewg partijiet ta’ gewwa huma ta’ l-azzar, ta’ barra ta’ l-aluminju. L-*arm* hija mhaddma b’sistema ta’ *hydraulics*. Fuq il-*pivot* ta’ dan l-*arm* ikun hemm kabina li fiha hemm il-kontrolli tal-mekkanizmu. Fit-tarf tat-*telescopic arm* hemm *basket platform* tal-hadid li jakkomoda l-haddiema li jkunu qeghdin jaghmlu *high pressure cleaning* jew zebgha jew xoghol simili mal-gnub tal-vapuri (para. XVIII tar-relazzjoni).

"Mix-xiehda ta' David Galea jirrizulta li kien qieghed isir xoghol ta' zebgha fuq vapur u f'mument minnhom spiccat iz-zebgha. F'dak il-mument il-*boom* kien angolat xi 75 gradi lejn il-poppa tal-vapur, jigifieri lejn il-kexxun (jew bieb) tal-bacir. Il-vapur ma kienx f'nofs il-bacir imma fuq in-naha mbeghda mill-genb li fuqu kien hemm id-*dockarm* li waqa'. Jidher li l-incident gara hekk kif kienet se tibda jew kienet bdiet l-operazzjoni li biha l-*boom* bil-*basket* bil-haddiema mdendel tibda tiddawwar biex terga' lura mal-genb tal-bacir. Francis Johnson kien qieghed jahdem fil-qiegh tal-bacir u huwa xehed li kien qieghed jisma' xi hsejjes li jikkorrispondu ma' moviment tad-*dockarm* tul il-genb tal-bacir, imma dan ma setax ikun zgur dwar x'kien il-hoss li kien qieghed jisma' partikolarment minhabba li kellu dahru lejn fejn gara l-incident. Huwa sinjifikanti però li x-xhud ddeskriva l-incident bhala precedut b'ticrita. Huwa sinjifikanti wkoll li x-xhud ra d-*dockarm* niezel shih u li kien inqala' mill-hajt. Indri Camilleri xehe[d] dwar kif ra l-*boom* niezel u jahbat mal-genb tal-vapur (para. XXIX tar-relazzjoni, xiehda ta' David Galea fis-seduta peritali ta' l-24 ta' Novembru, 1992, xiehda ta' Francis Johnson u ta' Indri Camilleri fis-seduta peritali tal-15 ta' Dicembru 1992).

"<u>Ir-relazzjoni tal-periti gudizzjarji</u>

"Dwar x'kienet il-kawza ta' l-incident il-periti rrelataw testwalment hekk:

'L-ewwel ipotezi hija li d-*dockarm* waqa minhabba li falliet xi parti mill-istruttura, jew minhabba zball fid-disinn, jew minhabba nuqqas ta' manutenzjoni, jew minhabba xi raguni ohra.
Id-deskrizzjoni tax-xena wara l-incident, ir-ritratti, u x-xhieda, jidhru li jeskludu kollass minhabba xi hsara fl-istruttura tad-*dockarm*. L-istruttura tad-*dockarm* tidher li baqghet prattikament shiha, meta waqghet ma' l-art, hlief ghal xi daqqiet li gew ikkawzati probabilment minhabba l-impatt mal-vapur. Il-modifici li saru ma jissuggerux li kien hemm xi haga

hazina meta waqghet id-*dockarm*; anzi tindika li saru testijiet estensivi, u modifikazzjonijiet taht supervizjoni indipendenti u kwalifikata, (Bureau Veritas), biex jassiguraw li kollox, fl-istruttura u l-makkanika tad-*dockarm* jimxi sewwa. Dawn il-modifikazzjonijiet jinkludu tibdil fil-*boom* teleskopiku, biex jitnaqqsu l-vibrazzjonijiet, tibdil fir-roti ta' taht, korrezzjoni taz-zeb[g]ha biex titnaqqas il-korrozzjoni li kienet harget qabel 1986, tigdid ta' *welding*, tiswija u tishieh fil-*boom* u fil-*basket* wara li waqha tal-bidu.

Dawn it-t[i]bdiliet gew ittestjati estensivament, u ma jidhirx li kellhom xi rwol fl-incident ta' 1989. Ix-xhieda ta' Stork, li hija konfermata mir-ritratti ta' l-incident, juru li ma kienx hemm hsara, anke wara l-waqha, fl-element strutturali krucjali, jigifieri s-saqajn, il-*boom*, jew il-*bogies*, is-sistemi ta' sigurtà. Is-sistemi ta' sigurtà u evidenza vizwali jeskludu wkoll li d-*dockarm* seta' rikeb fuq xi haga fil-qiegh tal-bacir, u b'hekk hareg, jew ghola 'l fuq, mir-*rails*. Il-hsarat li kien hemm fid-*dockarm* jidhru li jirrizultaw biss mill-impatti li garrbet, l-ewwel mal-vapur, u wara mal-qiegh tal-bacir, waqt l-incident stess.

Ipotezi ohra kienet li kien hemm xi zball fl-operat tad-*dockarm*. Din l-ipotezi m'hijiex sostenuta mill-evidenza. Skond Galea, id-*dockarm* ma kienitx miexja; skond Johnson, setghet kienet miexja. Imma m'hemm xejn li jindika li d-*dockarm* kella xi problema meta timxi; dan l-aspett gie ttestjat qabel, anke b'pizijiet akbar minn dak tal-mument ta' l-incident. L-anqas ma jista' wiehed jghid li kien[et] xi operazzjoni anormali dwar l-operat tal-*boom*. Galea, li kien fil-bastiment f'tarf il-*boom* fil-mument ta' l-incident, xehed li ma hassx xejn anormali meta kien talab biex jittiehed lura lejn il-genb tal-bacir biex igib aktar zebgha. Hemm xiehda ohra li tirreferi ghall-fatt li l-operatur kellu esperjenza fl-uzu tad-*dockarm*. Madanakollu, ma jfissirx li l-mument li beda jdur il-*boom* mhux sinjifikanti ghall-incident; wiehed jistenna li hekk kif il-*boom* jingibed lura, il-forza li l-istruttura taghmel fuq il-genb tal-bacir tizdied.

Minn dan jista' wiehed jikkonkludi li d-*dockarm* innifsu ma kellux x'jaqsam ma' l-incident. Wiehed irid ghalhekk ihares lejn l-istruttura tal-bacir, li mill-evidenza fotografika, garrbet hsarat partikolari.

L-ipotezi li l-izjed tikkorrispondi ma' din l-evidenza hija li l-konkos li kien jifforma parti mill-bankina ta' fuq, li fuqha hemm forza orizzontali lejn 'l gewwa tal-bacir, biex ma taghliebx id-*dockarm*, tkissir [*recte*: tkisser]. Fl-opinjoni taghha [*recte*: taghna] dan it-tkissir huwa fondamentali, ghaliex ma setax jigi kawzat bhala rizultat ta' l-incident, imma seta' kien biss kawza ta' l-incident.
L-ewwel nett jidher li kien hemm zball fid-disinn tal-bankina ta' fuq. Id-disinn huwa deskritt fix-xhieda u fid-Dok. F32. Dan juri li fil-genb li fuqhom kienu jaghfsu ir-roti tal-*bogie* kien hemm *angles* tal-hadid, u kien hemm ukoll *U-channel* fil-parti centrali tal-bankina, fejn jghaddi l-habel li jigbed il-vapur. Il-kanal centrali ghandu fond ta' 6cm. Waqt li l-parti centrali tal-bankina taht dan il-kanal kellha hxuna ta' 50cm, il-hxuna ta' konkos fuq in-naha ta' barra, mal-genb tal-kanal - fejn fil-fatt jaghfsu r-roti - kienet ta' 14cm. Izjed minn hekk, fil-parti ta' taht, kien hemm rinforz, bil-hadid, b'vireg longitudinali ta' 12mm diametru, u cinturini ta' 16mm diametru. Kien hemm rinforz iehor li jorbot din il-parti mal-kumplament. Id-distanza mill-wicc tal-bankina sa l-eqreb hadid huwa, skond id-disinn 7cm. Il-pjanca ta' l-*angle* li hemm fiz-zewg kantunieri ta' fuq tal-bankina hija ta' ftit izjed. Dan ifisser li anke jekk il-kalkoli juru li l-hajt tal-bacir kien kapaci jiflah il-piz orizzontali li kien gie specifikat, dan zgur li jirreferi ghal hxuna ta' 50cm bir-rinforz, u mhux ghal hxuna ta' 14cm minghajr rinforz. Minhabba li l-istess *angles* kienu marbutin gol-konkos b'tip ta' *U-bar* twila madwar 12.5cm, (skond ir-ritratti u n-nota li saret waqt l-inkjesta), kien hemm xi hadid li jippenetra mill-wicc fejn jaghfsu r-roti sal-parti tal-bankina marbuta bic-cinturini, imma din il-penetrazzjoni zgur ma kienitx hafna, u zgur ma kienitx adegwata biex tittrasmetti l-piz orizzontali.

L-evidenza fotografika turi bic-car li l-konkos tal-wicc tal-bankina ccarrat sal-livell tal-hadid. Jigifieri li l-konkos falla mal-linja fejn il-hxuna tal-konkos kienet l-anqas, u fejn ma kienx hemm rinforz adegwat.

Kien hemm evidenza konfliggenti dwar id-disinn ta' dawn l-*angles*. Dan hareg mill-fatt li hemm disinji (Dok. F32) li juru il-bankina bir-rinforz, imma minghajr l-*angles*, u disinji li juru l-*angles* minghajr rinforz. Id-domanda ghalhekk qamet jekk dawn l-*angles* sarux wara, jew kienux parti integrali mill-kostruzzjoni tal-bacir. Carmelo Bondin xehed li l-bankina kienet parti integrali tal-bacir. Xehed ukoll li l-*studs* ta' l-*angles* gew iwweldjati mall-hadid principali tar-rinforz fil-bankina. Dana ma jidhirx fid-disinji, u l-anqas m'hemm evidenza tieghu fil-partijiet li nqalghu. Ellul jaghti wiehed x'jifhem li l-*angles* saru wara, fuq disinn ta' *Civil Engineering Department* tad-*Dockyard*. Is-sur V. Giuliano, mill-banda l-ohra, xehed li l-*angles* ta' fuq saru integralment mal-bankina, u esebixxa ritratti ta' l-inawgurazzjoni tal-bacir li juru l-*angles* f'posthom f'dak il-mument. Ahna propensi li naccettaw li l-*angles* saru fl-istess mument li saret il-bankina - m'huwiex car, però, jekk f'xi mument waqt il-kostruzzjoni tal-bacir sarx xi tibdil fid-disinn tal-bankina li jista' jispjega ghaliex hemm differenza bejn Dok. F32 u Pjanta No. 824 - 39/55 annessa ma' l-*affidavit* ta' Zhou Zhen Qiu.

Din il-kwistjoni ghandha aktar x'taqsam ma' responsabbiltà milli kawza. Id-domanda tqum li jekk hemm difett fid-disinn, ghaliex il-hsara ma gratx qabel.

Risposti hemm tnejn. L-ewwel haga l-konkos ghandu kapacità li jiflah pizijiet akbar minn dak li jissejjah *nominal strength* ghal perjodi qosra. In-*nominal strength* tohrog miss [*sic*] test partikolari li jsir fuq *samples* partikolari tal-konkos (generalment *cubes*) li huma ttestjati b'mod partikolari (*uni-axial*) u fiz-zmien stipulat. Ir-rizultat, jigifieri il-mument meta l-konkos

jitkisser, jiddependi mill-metodu tat-*test*. Ghalhekk hemm sistemi internazzjonali ta' *Standards*, biex wiehed juza l-istess proceduri, biex jista' wiehed iqabbel kwalità ta' konkos ma' ohra, u biex wiehed jista' jaghmel il-kalkoli mehtiega. Hemm dejjem differenza bejn is-sahha tal-konkos fil-post, u dik prevista mill-kalkoli - dak li jissejjah *margin of safety*. Meta wiehed jaccedi [*recte*: jeccedi] il-kapacità kif kalkolata, dan ma jfissirx necessarjament li l-konkos mill-ewwel jitkisser - jista' jkun riserva ta' sahha li tevita dan. Imma, zgur li meta wiehed jiehu il-konkos vicin il-limitu tas-sahha tieghu, il-konkos, anke jekk ma jitkis[s]irx, igarrab hsarat interni, (*micro-cracks*), li ma jidhrux, imma li eventwalment ikomplu jikbru sakemm jistghu jikkawzaw tkissir tal-konkos. Meta l-process ta' taghbija momentarja, segwita mit-tnehhija ta' l-istess piz, jigi ripetut, il-fissuri zghar jikbru bil-mod, sakemm jiffurmaw fissuri akbar, u finalment jikkawzaw tkissir tal-konkos.

Saru xi testijiet wara l-incident, biex juru li l-konkos kien ta' kwalità adegwata skond lis-*specifications*. Imma dawn it-testijiet ma jippruvaw xejn, minhabba li lis-*specifications* jassumu kalkolu li zgur mhux ibbazat fuq hxuna ta' 14cm, minghajr rinforz. It-testijiet ma jurux l-anqas, jekk kienx hemm xi deterjorazzjoni tal-konkos, jew minhabba *micro-cracking* kif issemma qabel, jew minhabba l-effett ta' sadid tal-hadid prezenti gewwa l-konkos.
M'hemmx evidenza dwar il-kwalità tax-xoghol tal-konkos waqt il-kostruzzjoni, imma, minhabba l-argumenti ta' qabel, dana m'huwiex hafna rilevanti.

L-effett tas-sadid fil-hadid jista' jkun, fil-kuntest tad-diskussjoni fil-paragrafi ta' qabel, sinjifikanti. Certament, mir-ritratti, u wkoll mill-access li ghamilna ahna, huwa car li xi korrozjoni kienet u hija prezenti fl-istruttura. L-*studs* li jorbtu l-*angles* mal-bankina, u li inkixxfu waqt l-incident, juru sinjali ta' sadid anke qawwi - tant li setghet naqset anke s-sahha ta' l-istess *studs*. Anke jekk is-sahha tal-hadid ma tnaqqsietx, is-sadid, li ghandu volum akbar mill-hadid u li

ghalhekk huwa process ta' espansjoni gewwa l-konkos, zgur jikkawza hsara interna, jekk mhux vizibli esternament. F'diversi bnadi fil-bankina kien hemm sinjali ta' hsara ikkawzata mis-sadid. Ovvjament, fejn din kienet tohrog fil-wicc, it-Tarzna kienet tiehu hsieb li ssewwi. Imma huwa probabbli li jkun hemm bnadi ohra fejn il-hsara interna thun ghada ma hargitx fil-wicc, u ghalhekk ma ssirx tiswija.

Fil-kuntest tal-bacir, li jinvolvi xoghol fil-bahar jew mill-bahar, jigifieri fil-presenza certa ta' melh u ilma, huwa sorprendenti kif, l-ewwel nett ma kienx hemm sistemi ta' protezzjoni kontra il-korrozjoni fl-elementi tal-hadid mikxufa - per ezempju, l-*U-channel* fil-wicc tal-bankina, u l-*angles* fil-kantunieri tal-bankina. Huwa wkoll sorprendenti kif ma kienx hemm programm aktar aggressiv ta' spezzjoni u manutenzjoni ta' l-istess hadid. Il-programm ta' manutenzjoni jidher li kien pjuttost passiv. Il-*U-channel*, min-natura tieghu, huwa recipjent li fih jingabar l-ilma - ma jidhirx li kien hemm xi sistema ta' drenagg ta' l-ilma qabel ma ttaqbu xi toqob fil-genb tal-kanali. Dawn it-toqob setghu kienu effikaci biex inehhu l-ilma, imma setghu wkoll ikunu mezz kif l-ilma jidhol fil-qalba tal-konkos fejn jista' jghin fil-process ta' korrozjoni tal-hadid.
M'hemmx dubbju li l-korrozjoni tal-hadid, ghalkemm setghet ma dghajfitx il-hadid stess, ikkontribwixxa ghal hsara interna fil-konkos, li minhabba d-difett fid-disinn, kien gà mghobbi aktar milli seta' jiflah.

Il-periti sottoskritti jattribwixxu l-kawza tal-incident in parti ghal difett fil-kostruzzjoni tal-bacir *Dock* numru 6, u f'parti wisq anqas ghal nuqqas ta' manutenzjoni approprija da parti ta' min kien qed juza l-istess bacir, ossija l-*Malta Drydocks*. Ma jirrizulta ebda difett fid-*dockarm* li seta' kkontribwixxa bhala kawza ta' l-incident.

Ghal fini ta' responsabbilità qed jigi stabbilit li l-grad ta' responsabbilità tad-difett fil-kostruzzjoni tal-bacir huwa ta' tmenin fil-mija (80%) fil-waqt li n-nuqqas ta'

manutenzjoni huwa responsabbli ghar-rimanenti ghoxrin fil-mija (20%).'

"Ir-responsabbilità ghall-incident

"Il-*Malta Drydocks* ikkritikat il-konkluzjoni fir-relazzjoni li 20% tar-responsabbiltà huwa tort tan-nuqqas ta' manutenzjoni u sostniet li mill-provi prodotti s-sadid imsemmi mill-periti ma jirrizulta minn imkien. Barra minn hekk il-periti ghamlu l-konstatazzjonijiet taghhom tliet snin u nofs wara l-incident meta l-hadid kien ilu ghal dak iz-zmien mikxuf ghall-elementi bla ma jintuza u bla kura ta' xejn. Tikkritika wkoll ir-relazzjoni ghax issotni li l-periti njoraw il-konstatazzjonijiet ta' fatt ta' l-esperti mahtura fl-inkjesta kriminali, ir-rapport tal-perit Lawrence Mintoff, u x-xhieda u provi ohra ta' l-impjegati tal-*Malta Drydocks.*

"1. Fir-rigward tal-konstatazzjonijiet maghmula mill-esperti fl-inkjesta kriminali, il-Korporazzjoni konvenuta tghid li jekk kien hemm sadid rilevanti vizibbli dawn kienu jikkonstatawh. Imkien ma jikkonstataw sadid u anzi jirrimarkaw li 'il-hadid li ntuza' kien ta' kwalità tajba. Ir-*Reinforcement* li kien jipprotrudi mit-travu tar-*reinforced concrete* fix-xifer tal-bacir kien adegwat bizzejjed' (b'riferenza ghal pagna 12 tar-relazzjoni fl-inkjesta kriminali).

"Il-Korporazzjoni konvenuta kkwotat minn pagna 12 tar-relazzjoni tal-periti fl-inkjesta kriminali. Però esebit f'dawn l-atti hemm biss tliet pagni b'sitt faccati (Dok. F6) li gew esesbiti minn Dr. Joe Micallef Stafrace fis-seduta peritali tat-23 ta' Marzu 1993. Ghalhekk x'setghu qalu l-periti f'pagna 12 kif ikkwotat mill-Korpoazzjoni konvenuta huwa estraneju ghal dawn il-proceduri. Issa huwa minnu li f'dawn is-sitt faccati esebiti m'hemm l-ebda konstatazzjoni dwar sadid. Izda ezami tar-ritratti kontenuti fix-faxxikoli fotografici F1, F2 u F4 u li huma ritratti li ttiehdu proprju waqt l-inkjesta, juri evidenza cara ta' sadid - ara per ezempju r-ritratti 16, 17, 21, 22 u 24 fid-Dok.

F1, ir-ritratti 4 - 8 fid-Dok. F2 u r-ritratti 1 - 6 fid-Dok. F4.

"2. Dwar ir-rapport tal-Perit Lawrence Mintiff, il-Korporazzjoni konvenuta tghid li fir-rapport tieghu l-Perit Mintoff jidentifika l-korrozjoni tal-hadid u s-sadid bhala wiehed mill-fatturi li jikkawzaw deterjorazzjoni tal-*concrete* izda mkien ma jindika fir-rapport tieghu li nnota xi sadid u jghid anzi li '*the reinforcement which was exposed was in a satisfactory state*'.

"'*Satisfactory*' cetament ma jfissirx '*as new*'. U difatti anke fir-ritratti annessi mar-rapport tal-Perit Mintoff hija evidenti l-prezenza ta' sadid. Inoltre huwa ma jaghmel l-ebda riferenza, bhalma ghamlu l-periti nominati mill-Qorti, ghall-i*studs* li jorbtu l-*angles* mal-bankina. Fl-istess rapport il-Perit Mintoff fil-fatt jghid li '*since the mule track is covered with steel angle sections, the possibility of inspection at other locations by visual means is made very difficult*'. F'dar-rigward ghalhekk zgur ma jistax jinghad li r-rapport tieghu huwa komplet. Il-Qorti taghmel ukoll riferenza ghall-paragrafu XLIV tar-relazzjoni tal-periti gudizzjarji u fuq riportata fejn jindikaw ghaliex it-testijiet li saru wara l-incident fuq il-konkos jistghu jitqiesu bhala inkonklussivi.

"3. Il-Korporazzjoni ssostni li kienet attenta ghall-manutenzjoni regolari u ghall-prezenza ta' sadid. Taghmel referenza ghax-xiehda ta' Carmelo Bondin, ta' Ray Vassallo u tal-Perit Joseph Cassar.

"Izda Carmelo Bondin kien qieghed jixhed dwar id-*dockarms* u mhux dwar il-bankina, Ray Vassallo kien qieghed jixhed dwar it-tiswijiet li saru lid-*dockarm* qabel ma din effettivament qatt bdiet tintuza u ma qal xejn dwar il-bankina, u l-Perit Cassar stess xehed li '*Maintenance* ma taqax tahti u ssir minn *division* ohra mmexxija mis-Sur Charles Saliba. Mhux kompitu tieghi li naghmel *routine inspections*'. Li huwa evidenti mix-xiehda ta' dawn it-tliet persuni hu li hadd minnhom ma semma' li kien b'xi mod involut f'xi

manutenzjoni tal-bankina, ossia l-*mule-track*, qabel ma gara l-incident in kwistjoni, salv li l-Perit Cassar isemmi xi tiswijiet izda mhux fl-istess post fejn gara l-incident in kwistjoni (ara f'dar-rigward ix-xiehda tieghu fis-seduti tad-19 ta' Ottubru 1993 u tat-23 ta' Novembru 1993, ara wkoll Dok. F36 esibit mill-istess xhud).

"Minn dan kollu ghalhekk jirrizulta li s-sottomissjonijiet tal-Korporazzjoni konvenuta huma ghal kollox infondati u li hemm evidenza rribatibbli dwar il-prezenza ta' sadid fl-istrutturi tal-bacir. Hadd mix-xhieda prodotti ma ndika li b'xi mod kien involut f'manutenzjoni jew tiswija tal-bankina minhabba s-sadid. Ix-xhieda specifikaw xoghol fuq id-*dockarms* izda hadd fuq il-bankina, salv meta din kienet tintlaqat minn xi vapur.

"Fin-nota ta' osservazzjonijiet taghhom l-atturi jsostnu li r-responsabbilità taqa' unikament fuq il-Korporazzjoni konvenuta in vista tal-fatt li ma pprovdietx *a safe system of work*. Huma jirreferu ghall-gurisprudenza taghna u dik ingliza. Jirreferu ghar-regolament 7A(1) tal-*Health, Safety and General Welfare Regulations 1945* (*G.N.* 58/1945) li jipprovdi li '*it shall be the duty of every employer to take all reasonable care for his employee's safety in all circumstances*'. Jiccitaw ukoll lil Munkman li fil-ktieb tieghu *Employer's Liability at Common Law* (*7th ed. 1971, Butterworths, p. 129*) jelenka diversi modi kif l-*employer* jista' jonqos milli jwettaq l-obbligi tieghu:

'1. It may be that the employer has done nothing at all to carry out his obligations.

2. In the second place, the employer may have been informed of a defect or danger, but done nothing to remedy it.

3. Thirdly, the employer, knowing of a defect in his plant or premises, or of a danger in the course of the

work, may have taken inadequate measures to eliminate and reduce the risk.

***4. Fourthly, though the employer does not know that anything is wrong, it may be that he ought to know - that is, he could have found out by reasonable care*.'**

"Dwar il-principji ben stabbiliti m'hemmx kontestazzjoni. U dan tistqarru l-Korporazzjoni konvenuta fin-nota ta' kritika taghha. Però ssostni, kuntrarjament ghal dak li jghidu l-atturi, li hija dejjem adempiet pjenament l-obbligi taghha ta' *reasonable care*. Hija tirreferi ghall-fatt li d-disinn u s-supervizjoni tal-bini tal-bacir kien f'idejn l-inginier ciniz Zhou Zhen Qiu li kien gie konsultat dwar il-possibilità li l-bacir ikollu d-*dockarms* u kien mar il-Germanja flimkien ma' inginier iehor ciniz u zewg *managers* tal-*Malta Drydocks* biex jiddiskutu l-aspetti teknici mas-socjetà konvenuta l-ohra *Stork Services B.V.* Tenfasizza l-fatt li l-progett innifsu ma kienx f'idejha u lanqas f'idejn periti Maltin u ghalhekk kellhom kull ragun joqoghdu fuq il-pariri ta' l-imsemmi inginier ciniz. Qalet ukoll li minhabba l-interess ovvju li kellha però zammet kuntatt u ko-ordinazzjoni kontinwi fil-progett kollu u li allura anke fil-fazi ta' progettazzjoni u bini tal-bacir, minkejja li ma kenitx is-sid u m'ghamlitx ix-xoghol hi, kienet digà qed tiehu l-prekawzjonijiet ragonevoli kollha possibbli biex tassigura li x-xoghol isir sew. Meta gew biex jintaghzlu l-manifatturi tad-*dockarms* innifishom regghet hadet il-pariri mehtiega u talbet li d-*dockarms* ikunu certifikati minn ditta ta' certifikazzjoni internazzjonali bhalma kienet il-*Bureau Veritas*. Fin-nota telenka d-diversi passi li ttiehdu biex id-*dockarms* jinzammu kif ghandhom ikunu. Irriferiet ukoll ghax-xiehda tal-inginier Nicholas Baldacchino li qal li huwa ma giex inkarigat minn *Stork BV* biex jiccertifika wkoll l-istruttura tal-bankina fejn kienu mwahhlin id-*dockarms* izda t-*tests* li saru necessarjament minnhom infushom kienu qed jittestjaw l-istruttura kollha billi d-*dockarms* kienu

ttestjati fuq ir-*rails* b'piz id-doppju tas-*safe working load* tad-*dockarm*. Hija tikkwota lil dan ix-xhud li qal: '*tests* tal-integrità tar-*rails* ma ghamilniex ahna bhala *Bureau Veritas*, però nista' nghid li wara li saru t-*tests* ma kienx hemm jew caqliq jew deformità permanenti … Saru *tests at the worst possible condition* sija *acceleration* u *deceleration*.' Irriferiet ukoll ghat-testijiet li kienu jsiru meta xi bastiment jolqot il-genb tal-bacir. U b'riferenza ghall-kriterji ndikati mill-atturi fin-nota ta' osservazzjonijiet taghhom li elenka Monkman, sostniet li (1) irrizulta li hadet diversi prekawzjonijiet, (2) qatt ma kienet '*informed of a defect or danger*' li ma ghamlet xejn dwaru, (3) ma kien hemm ebda taghrif ta' xi difett u ghalhekk ma jistax jinghad li '*knowing of a defect may have taken inadequate measures to eliminate and reduce the risk*', anzi l-provi juru li hadet passi aktar min-normal biex tassigura s-sigurtà kemm jista' jkun, u (4) ma kellhiex mezzi aktar milli uzat biex tinduna li kien hemm xi difett, anzi jidher li tul il-process kollu kienu nvoluti nies professjonali u kompetenti. Iccitaw ukoll mill-pubblikazzjoni *The Law of Health and Safety at Work 1996/1997* dwar il-ligi u l-prattika ingliza in sostenn anke tat-tezi taghhom li galadarba rrizulta li kien hemm difett fid-disinn u l-bini tal-bacir hija ma tistax tinzamm responsabbli fil-kaz taht skrutinju. U bhala kerrejja tal-bacir kellha dritt tistenna li dan kien f'kundizzjoni tajba ghall-uzu tieghu.

"Il-Qorti digà kellha okkazjoni tikkummenta aktar 'il fuq dwar il-prezenza ta' sadid fl-istruttura tal-bacir u ghalhekk kull kumment iehor huwa superfluwu. Barra minn hekk digà rrizulta li l-manutenzjoni li kien qieghed isir kien fuq id-*dockarms* innifishom u mhux fuq il-bankina. Il-Qorti tirrepeti li HADD mix-xhieda ma semma l-icken forma ta' manutenzjoni fuq il-bankina, ahseb u ara dik il-manutenzjoni 'aggressiva' li jirreferu ghaliha l-periti gudizzjarji. Billi tiggrizja r-roti tad-*dockarms* ma jfissirx li tkun qed taghmel manutenzjoni fuq l-istruttura, li taghmel *sandblasting* fuq id-*dockarms* ukoll ma jfissirx li qed taghmel manutenzjoni fuq il-bankina. Il-Qorti ma tistax u

mhijiex se tassumi li ghax saret manutenzjoni fuq id-*dockarms* allura saret ukoll fuq il-bankina. Lanqas ma jista' jitqies li l-uzu ta' strumenti ghall-ispezzjoni tal-hadid, bhalma ssuggerew li jista' jsir il-periti gudizzjarji waqt l-eskussjoni taghhom, huwa xi mezz mhux normali jew li ma jidholx fl-ambitu tal-mizuri ragonevoli li jistghu jittiehdu minn azjenda bhalma hi l-*Malta Drydocks*. Anke d-ditta *Robins Takkenberg* li giet inkarigata mis-socjetà *Stork Services BV* fir-rapport taghha li jinsab anness ma' dawn l-atti tikkummenta fid-disa' pagna tar-rapport taghha (a fol. 154) li '*The concrete pourings as mentioned under A1, showed horizontally (seen from the top) and vertically (seen from the dock) severe crack formation and crumbling <u>on both the (is)land side or the non-riverside</u> and the riverside where the accident tokk place, especially over the first 1/2 to 2/3 of the dock length, counted from the side of the dock entrance, which is mostly used by the dock arms and mules*' (kliem sottolineati mill-Qorti). Manutenzjoni serja kienet tirrikjedi li kif ikun hemm l-inqas hsara fil-konkos, din tissewwa; fin-nuqqas ta' dan wiehed jistenna logikament penetrazzjoni ta' ilma u korrozjoni tal-hadid. L-istess ditta *Robins Takkenberg* osservat fir-rapport taghha li '*the concrete anchors, which are welded to the steel angle sections or side guiding sections, were severely corroded*'. Tirreferi sahansitra ghall-'*corroded railings of the gallery in the dock wall*' (ara wkoll ritratt 24 anness ma' l-istess rapport a fol. 215). Altru milli manutenzjoni!

"Issa hawnhekk qeghdin nitkellmu fuq azjenda kummercjali li timpjega eluf ta' haddiema, fejn il-perikli huma kbar u fejn allura l-grad ta' *reasonable care* huwa mistenni li jkun gholi hafna. Ma rrizultax li minn meta bdew jithaddmu d-*dockarms* sakemm gara l-incident in kwistjoni saru xi testijiet fuq il-bankina. Id-*destructive test* li rrefera ghalih il-Perit Cassar sar zmien wara l-incident u fil-hajt oppost tal-bacir. U ma jirrizultax li gew inkarigati nies professjonisti biex jiddeterminaw regolarment is-sahha tal-konkos u tal-hadid li kienu jiffurmaw il-bankina. U meta saru

tiswijiet qabel dan l-incident, hadd ma nduna li seta' kien hemm difett fil-konstruzzjoni? Il-prekawzjonijiet li l-Korporazzjoni konvenuta ssostni li hadet waqt il-progettazzjoni tal-bacir u fl-ghazla tad-*dockarms* ma jfissru xejn jekk il-prekawzjonijiet ma jibqghux jigu sostnuti. Vince Giuliano semma li kull tant zmien kien isir *survey* tar-*rails* biex jaraw jekk intlaqtux jew varjawx xi ftit izda ma jsemmi xejn dwar manutenzjoni taghhom; anzi jghid li dik il-parti fejn gara l-incident kienet ghadha originali (seduta peritali tad-19 ta' Ottubru 1993).

"Il-periti gudizzjarji stabbilew li kien hemm difett fid-disinn izda m'hemmx dubju wkoll li n-nuqqas ta' manutenzjoni ta' l-istruttura accellera t-tkissir tal-konkos. Bhalma qalu l-periti fir-rapport taghhom u digà kwotat '*huwa sorprendenti kif, l-ewwelnett ma kienx hemm sistemi ta' protezzjoni kontra l-korrozjoni fl-elementi tal-hadid mikxufa - per ezempju, il-'U channel' fil-wicc tal-bankina, u l-'angles' fil-kantunieri tal-bankina. Huwa wkoll sorprendenti kif ma kienx hemm programm aktar aggressiv ta' spezzjoni u manutenzjoni ta' l-istess hadid. Il-programm ta' manutenzjoni jidher li kien pjuttost passiv*.' Kieku l-Korporazzjoni konvenuta uzat il-mezzi rakkomandati mill-periti gudizzjarji setghet tinduna bid-difetti ezistenti jew tiskoprihom.

"Il-Korporazzjoni konvenuta qalet li bhala kerrejja kellha dritt tistenna li l-bacir ikun f'kundizzjoni tajba. Lawrence Bilocca, *finacial controller* tal-*Malta Drydocks*, xehed li l-bacir in kwistjoni nghata lilhom b'titolu ta' kera ghal perijodu ta' hames snin bil-massimu miljun lira fis-sena (*sic*). Jekk dan il-bacir inghata b'kera lil *Malta Drydocks*, m'hemmx dubju li dan sar b'kuntratt. Kopja tal-kuntratt ma gietx esebita. Din kienet tkun l-ahjar prova ta' l-allegata kirja u minnha kienu jirrizultaw il-kondizzjonijiet li tahthom ikun sar it-trasferiment. Fi kwalunkwe kaz fid-dawl tal-fatt inkontestat li l-*Malta Drydocks* ghandha l-amministrazzjoni shiha ta' dan il-bacir, il-Qorti tesprimi dubji serji dwar kemm jistghu jkunu

applikabbli ghall-kaz l-artikoli 1539 u 1540 tal-Kodici Civili citati mill-Korporazzjoni konvenuta fin-nota taghha.

“Ir-relazzjoni ta’ l-*employee* hija ma’ l-*employer* tieghu li ghandu l-obbligu jipprovdilu *a safe system of work* u *a safe working environment*, aktar u aktar f’post bhalma hu l-*Malta Drydocks* fejn hemm xoghol perikoluz. Issa f’dan il-kaz il-periti kkonkludew li l-incident gara kwantu ghal 80% minhabba d-difett fil-kostruzzjoni tal-bacir u kwantu ghal 20% minhabba nuqqas ta’ manutenzjoni. Jidher li d-disinn u s-supervizjoni tal-bacir kien fdat f’idejn inginier ciniz u li l-proprjetarju huwa l-Gvern Malti, izda l-Qorti ma tistax ma tesprimix it-thassib taghha dwar l-evidenza k[o]nfliggenti li giet sottlineata mill-periti fil-paragrafu XLI tar-rapport taghhom. Inoltre l-*Malta Drydocks* kienet involuta *ex admissis* fil-ko-ordinazzjoni tal-progett kollu minhabba l-interess ovvju taghha, ghandha l-amministrazzjoni shiha tal-bacir u hija responsabbli ghall-manutenzjoni tieghu, u gie stabbilit li naqset serjament fid-dover taghha ta’ manutenzjoni kif spjegat aktar ’il fuq. Difatti mir-rizultanzi processwali jidher li l-*Malta Drydocks* kienet tkun *re-active* u mhux *pro-active*. Kellha d-dmir li tispezzjona regolarment kull parti tal-bacir, f’dan il-kaz b’mod partikolari l-bankina, biex tassigura li din tkun *safe* u ma jkunx hemm riskji ghall-impjegati taghha. Kieku operaw sistema adegwata ta’ spezzjoni u manutenzjoni d-difett imsemmi mill-periti kien jinstab (‘*he could have found out by reasonable care*’). Il-fatt li saru tiswijiet f’partijiet ohra tal-bankina qabel id-data ta’ l-incident ikompli jghabbi lill-istess Korporazzjoni bir-responsabbilità ghall-akkadut fil-konfront ta’ l-impjegati taghha, u dan minghajr pregudizzju ghad-drittijiet li jidrilha li jista’ jkollha fil-konfront ta’ terzi. In-nuqqasijiet tal-Korporazzjoni konvenuta ssoggettaw lid-*decuius* ghal riskji li was[s]lu ghall-incident. Fil-fehma tal-Qorti ghalhekk il-Korporazzjoni konvenuta ma res[s]qet l-ebda prova li tezimiha mir-responsabbiltà fil-konfront ta’ l-impjegat taghha Valentino Sammut, u allura fil-

konfront ta' l-atturi u f'dawn il-proceduri ghandha twiegeb fl-intier ghall-konsegwenzi dizastruzi rizultanti.

"Fir-rigward tas-socjetà konvenuta l-ohra *Stork Services BV* il-periti ma sabu l-ebda difett fid-*dockarm* li seta' kkontribwixxa bhala kawza ta' l-incident. Dwar dan m'hemm l-ebda kontestazzjoni u din is-socjetà se tigi liberata mill-osservanza tal-gudizzju.

"<u>Likwidazzjoni tad-danni</u>

"Meta Valentino Sammut miet huwa kellu 51 sena. Normalment ragel jibqa' jahdem sa l-età pensjonabbli ta' 61 sena. Tenut kont tal-fatt li l-hajja tal-bniedem twalet u li, a skans ta' mewt prematur, ragel jibqa' jahdem bi qliegh sa l-età ta' 61 sena, il-Qorti ma ssib l-ebda diffikultà tadotta multiplier ta' 10 snin.

"Skond id-Dok. AS3 esibit mill-attrici Anna Sammut fis-seduta peritali ta' l-24 ta' Novembru 1992, il-*gross pay* tad-*decuius* ghas-sena 1989 kienet ta' Lm3,448. Meta wiehed iqis zidiet li jinghataw minn sena ghall-ohra u l-valur dejjem jonqos tal-munita, huwa ragonevoli li tittiehed paga medja ta' Lm3,700 ghall-perijodu kollu tal-*multiplier*.

"Mill-figura rizultanti ghandu jitnaqqas 25% ghall-konsum personali u, in vista tal-fatt li ghaddew ftit aktar minn hdax-il sena u seba' xhur mid-data ta' l-incident ghandu jitnaqqas 5% ghal *lump sum payment*.

"Il-*lucrum cessans* ghalhekk irid jinhadem hekk:
Lm3,700 x 10 snin … … … … … … …
Lm37,000
Naqqas 25% (konsum personali) … … … … Lm 9,250

Lm27,750
Naqqas 5% (*lump sum payment*) Lm 1,387

Lm26,363

"Fin-nota taghha l-Korporazzjoni konvenuta tirreferi ghall-pagamenti li saru lill-atturi u ghal dak li xehed Lawrence Bilocca , cioè li l-atturi rcevew Lm7,952.36 taht il-*Life Cover* li hija applikabbli ghall-haddiema kollha tat-Tarzna rrispettivament mill-kawza tal-mewt u s-somma ta' Lm10,456.36,5 taht il-*Personal Accident Policy* li jinghata lil min imut jew ikorri fuq ix-xoghol irrispettivament minn ta' min hu t-tort. Huwa qal li l-beneficjarju taht din l-ahhar polza hija l-iskema tat-Tarzna u li m'hemmx relazzjoni bejn l-assikurazzjonijiet u l-impjegat. Huwa però stqarr li l-*premium* ghal dawn l-assikurazzjonijiet jithallsu mill-iskema stess li tkopri wkoll beneficcji ohra u l-impjegat ihallas 1.5% tal-*basic wage* tieghu filwaqt li d-*Drydocks* johorgu l-ekwivalenti ta' 4.5%. Il-kontribuzzjoni tal-haddiema kienet intiza ghall-kontribuzzjoni tal-pensjoni.

"Fin-nota taghha l-*Malta Drydocks* tghid li taqbel li l-atturi kienu intitolati bi dritt ghall-hlas taht il-polza *Life Cover* izda l-atturi ma resqu l-ebda prova biex juru li kienu intitolati bi dritt ghall-hlas taht il-*Personal Accident Policy*. Anzi tkompli tghid li hemm il-prova kuntrarja tal-*financial controller* tal-*Malta Drydocks* fis-sens li dan il-hlas huwa dovut lil *Malta Drydocks* stess bhala beneficjarja u l-*premia* mhallsa wkoll mill-*Malta Drydocks* billi l-kontribuzzjonijiet tal-haddiema kienu intizi biex ikopru biss il-pensjoni.

"Li ma semmietx fin-nota taghha l-Korporazzjoni konvenuta huwa li l-istess xhud ipprometta li jgib kopja tal-polza izda l-ebda kopja ma qatt giet esebita f'dawn l-atti. Certament dik kienet tkun l-ahjar prova u mhux semplicement dak li xehed il-*financial controller*. Il-Korporazzjoni konvenuta tghid fin-nota ta' eccezzjonijiet taghha li kkumpensat *ex gratia* lill-atturi tad-danni sofferti minnhom. Izda ma ngabet l-ebda prova min-naha taghha li l-pagamenti li ghamlet kienu fil-fatt *ex gratia*. L-ebda rcevuta jew dokument

li jindika li l-pagament taht il-*Personal Accident Policy* sar biss *ex gratia*, jew li sar taht xi forma ta' kondizzjonijiet. Fis-sottomissjonijiet tieghu l-abbli difensur tal-Korporazzjoni konvenuta ghamel riferenza ghas-sentenza moghtija mill-Qorti tal-Kummerc fis-17 ta' Ottubru 1994 fl-ismijiet Gaspare Xuereb vs Sammy Meilaq et noe u sostna li a bazi ta' dik is-sentenza rrizulta li l-attur f'dik il-kawza ma setax jippretendi bi dritt li jithallas taht il-*Personal Accident Insurance Policy*. Li effettivament qalet il-Qorti f'dik il-kawza kien li '*l-attur ma ressaq ebda provi konkreti dwar l-ezistenza tal-polza minnu allegata. U ladarba l-istess polza lanqas biss ma hija esibita fl-atti, il-Qorti tistaqsi kif jista' wiehed jiddetermina jekk l-attur kienx kopert jew le dwar l-incident mertu tal-kawza taht il-kondizzjonijiet tal-polza?*' Fil-kaz odjern hija l-*Malta Drydocks* li qed tinvoka l-polza izda naqset hi stess milli tipproduciha. Ghalhekk fl-assenza ta' provi m'ghandha titnaqqas l-ebda somma mill-ammont likwidat bhala *lucrum cessans*."

Rat ir-rikors ta' l-appell, kif korrett, tal-Korporazzjoni konvenuta *Malta Drydocks* illi bih, ghar-ragunijiet hemm esposti, filwaqt illi, fi kliem ir-rikors ta' appell, "… in vista tas-sentenza tal-Prim Awla fejn il-Qorti akkollat responsabilità lill-esponenti a bazi tad-difett fil-kostruzzjoni, l-esponenti qeghedha formalment teccepixxi ulterjorment il-preskrizzjoni fil-konfront taghha a bazi ta' l-Artikolu 2153 tal-Kodici Civili; kif ukoll teccepixxi formalment illi in kwantu applikabbli l-azzjoni hija wkoll preskritta ai termini ta' l-Artikolu 1638 tal-Kodici Civili", talbet illi tigi revokata s-sentenza tas-16 ta' Lulju, 2001 moghtija mill-Prim Awla tal-Qorti Civili billi jigu milqugha l-eccezzjonijiet tal-konvenuta *Malta Drydocks* appellanti u jigu michuda t-talbiet attrici, bl-ispejjez taz-zewg istanzi kontra l-atturi appellati;

Rat ir-risposta ta' l-atturi illi permezz taghha, ghar-ragunijiet hemm esposti, issottomettew illi s-sentenza appellata ghandha tigi konfermata bl-ispejjez taz-zewg istanzi kontra l-Korporazzjoni appellanti;

Rat ir-risposta tal-konvenuti kuraturi deputati biex jirraprezentaw lis-socjetà *Stork Services B.V.* ta' Hengela, Nederland illi biha, ghar-ragunijiet hemm esposti, issottomettew illi fil-konfront ta' l-istess socjetà is-sentenza appellata ghandha tigi konfermata u, ghar-rigward tad-decizjoni in kwantu tikkolpixxi l-konvenut l-iehor irrimettew ruhhom ghall-gudizzju ta' dina l-Qorti, bl-ispejjez;

Ezaminat l-atti kollha tal-kawza;

Trattat l-appell;

Ikkunsidrat:

Illi huwa mehtieg illi, qabel ma jigi konsidrat l-appell fil-meritu, tigi trattata u determinata s-segwenti eccezzjoni sollevata fil-paragrafu enumerat hamsin (50) tar-rikors ta' appell:
"… in vista tas-sentenza tal-Prim Awla fejn il-Qorti akkollat responsabiltà lill-esponenti a bazi tad-difett fil-kostruzzjoni, l-esponenti qeghedha formalment teccepixxi ulterjorment il-preskrizzjoni fil-konfront taghha a bazi ta' l-Artikolu 2153 tal-Kodici Civili; kif ukoll teccepixxi formalment illi in kwantu applikabbli l-azzjoni hija wkoll preskritta *ai termini* ta' l-Artikolu 1638 tal-Kodici Civili";

L-Artikolu 1638 tal-Kodici Civili jiddisponi hekk:
"**1638.** (1) Jekk bini jew xoghol iehor kbir ta' gebel, mibni b'appalt, fi zmien hmistax-il sena minn dak in-nhar li tkun tlestiet il-kostruzzjoni, jinqered, kollu jew bicca minnu, jew juri li hemm periklu car li sejjer jiggarraf minhabba difett fil-kostruzzjoni, jew ukoll minhabba difett ta' l-art, <u>l-arkitett u l-appaltatur</u> ghandhom iwiegbu ghal dan.
(2) L-azzjoni ghall-hlas tal-hsara ghandha titmexxa fi zmien sentejn minn dak in-nhar li jigri xi wiehed mill-kazijiet hawn fuq imsemmija" (sottolinear ta' dina l-Qorti)";

Huwa evidenti illi l-appellant nomine la huwa l-"arkitett" u lanqas l-"appaltatur" tal-kostruzzjoni illi minhabba fiha l-atturi qed jallegaw illi gew arrekati danni lilhom. Konsegwentement, l-Artikolu 1638 tal-Kodici Civili, invokat

mill-appellant nomine, mhux applikabbli ghall-kaz in ezami;

L-Artikolu 2153 tal-Kodici Civili jaqra hekk:
"**2153.** L-azzjoni ghall-hlas tal-hsarat mhux ikkagunati b'reat taqa' bi preskrizzjoni bl-eghluq ta' sentejn."

L-incident fatali in kwistjoni avvera ruhu fl-4 ta' Dicembru, 1989. Ghalhekk, it-terminu preskrittiv kontemplat mic-citat Artikolu 2153 tal-Kodici Civili kellu jiskadi fl-erbgha (4) ta' Dicembru, 1991 *purchè* ma jirrizultax pruvat illi dan it-terminu gie interrott jew miksur *ai termini* ta' l-artikoli 2127 *et seq*. ta' l-imsemmi Kodici Civili, f'liema kaz it-terminu beda jiddekorri mill-gdid mid-data ta' tali interruzzjoni (art. 2136, Kap. 16);

Mid-dokument esibit mid-difensur ta' l-atturi appellati waqt l-udjenza mizmuma minn dina l-Qorti fl-ewwel (1) ta' Marzu, 2005 jirrizulta illi, permezz ta' ittra ufficjali pprezentata fl-erbatax (14) ta' Novembru, 1991, l-atturi interpellaw lill-korporazzjoni appellanti sabiex tersaq ghall-likwidazzjoni u hlas tad-danni lilhom kagjonati b'rizultat ta' l-incident fatali in kwistjoni. Mill-istess dokument jirrizulta ukoll illi l-imsemmija ittra ufficjali giet notifikata lill-korporazzjoni appellanti fit-tlieta (3) ta' Dicembru, 1991, jigifieri gurnata wahda (1) qabel skada t-terminu preskrittiv. Ghalhekk, jirrizulta illi dan it-terminu gie interrott (art. 2128, Kap. 16) u illi rega' beda jiddekorri fit-3 ta' Dicembru, 1991 (art. 2136, Kap. 16);

L-att ta' citazzjoni odjern gie intavolat fis-sitta (6) ta' Jannar, 1992 u gie notifikat lill-korporazzjoni appellanti fit-tlettax (13) ta' Frar, 1992, u, konsegwentement, ma jistax jinghad illi l-azzjoni attrici giet preskritta *ai termini* ta' l-Artikolu 2153 tal-Kodici Civili, invokat mill-istess korporazzjoni;

Konsegwentement, l-eccezzjoni tal-preskrizzjoni ta' l-azzjoni attrici skond l-Artikolu 2153 tal-Kodici Civili, sollevata quddiem dina l-Qorti mill-korporazzjoni appellanti, qed tigi respinta;

Ikkunsidrat:

Illi l-aggravji tal-korporazzjoni appellanti kontra s-sentenza appellata huma s-segwenti:

1. Illi, fi kliem ir-rikors ta' appell:
"L-esponenti tixtieq fl-ewwel lok tenfasizza illi hija ma hijiex proprjetarja tal-bacir numru 6";

2. Illi l-konkluzjoni ta' l-esperti gudizzjarji nominati mill-ewwel Qorti, adottata mill-istess Qorti, illi meta avvera ruhu l-incident in kwistjoni kien hemm korrozjoni fil-hadid tal-*concrete* hija zbaljata ghaliex mhix korroborata mill-provi prodotti;

3. Illi hija zbaljata ukoll il-konkluzjoni ta' l-ewwel Qorti illi l-korporazzjoni appellanti naqset illi tipprovdi *a safe system of work*;

4. Illi, fi kliem ir-rikors ta' appell:
"L-esponenti tissottometti li ma kellhiex tinzamm responsabbli anqas ghall-grad minimu ta' 20% kif rakkomandat fir-relazzjoni peritali, aktar u aktar billi skond ma kkonkludew l-istess periti, kien hemm difett latenti inizjali li ma setghax jigi rimedjat b'ebda tip ta' manutenzjoni. B'aktar sahha ma jaghmilx sens kif l-ewwel Qorti akkollat lill-esponenti wkoll ir-responsabiltà ta' 80% li l-esperti teknici mqabbda minnha kkonkludew li kienet dovuta ghad-disinn ta' l-inginier inkarigat mill-Gvern";

5. Illi, ukoll fi kliem ir-rikors ta' appell:
"… l-esponenti ma taqbilx mal-mod kif l-ewwel Qorti llikwidat id-danni";

Ikkunsidrat:

Illi fil-fehma ta' dina l-Qorti l-ewwel (1) aggravju tal-korporazzjoni appellanti jammonta ghal eccezzjoni illi l-istess korporazzjoni ma hijiex il-legittimu kontradittur ta' l-atturi, eccezzjoni illi ma gietx sollevata quddiem l-ewwel Qorti u illi ma hijiex proponibbli fi stadju ta' appell.

Konsegwentement, l-ewwel (1) aggravju ma jimmeritax konsiderazzjoni ulterjuri;

Ikkunsidrat:

Illi t-tieni (2) aggravju tal-korporazzjoni appellanti jammonta ghal sottomissjoni illi, ghal dak illi jirrigwarda l-ezistenza *o meno* ta’ sadid fil-*concrete* fiz-zmien meta avvera ruhu l-incident fatali in kwistjoni, l-ewwel Qorti ghamlet apprezzament zbaljat tal-provi prodotti. Dan l-aggravju gie trattat mill-korporazzjoni appellanti fil-paragrafi enumerati minn ghaxra (10) sa sittax (16) tar-rikors ta’ appell. Is-sottomissjonijiet maghmula f’din il-parti tar-rikors ta’ appell huma tista’ tghid l-istess - ghalkemm kull tant fi kliem differenti - bhal dawk illi hija ghamlet fil-paragrafu enumerati minn tlieta (3) sa ghaxra (10) tan-nota ta’ osservazzjonijiet taghha intavolata quddiem l-ewwel Qorti (fol. 332 sa 335). Dina l-Qorti, wara illi ezaminat il-provi prodotti, hija tal-fehma illi fis-sentenza appellata l-ewwel Qorti ghamlet apprezzament tajjeb tal-provi prodotti fir-rigward tal-prezenza ta’ sadid u illi l-istess Qorti ghamlet dan l-apprezzament filwaqt illi, fil-pagini hdax (11) u tnax (12) tas-sentenza (markati rispettivament fol. 347 u 348 u illi, izda, suppost illi huma markati fol. 387 u 388), ikkonsidrat korrettement is-sottomissjonijiet relativi tal-korporazzjoni appellanti maghmula fin-nota ta’ osservazzjonijiet illi ghadha kemm issemmiet;

A skans ta’ ekwivoci, dina l-Qorti trid taghmilha cara illi hija waslet ghall-konkluzjoni taghha migjuba fil-paragrafu ta’ qabel dan wara illi hadet in konsiderazzjoni ukoll il-kontenut tal-pagina tnax (12) tar-rapport esebit mill-korporazzjoni appellanti flimkien mar-rikors ta’ appell taghha. Huwa minnu illi fl-imsemmija pagina ta’ dan ir-rapport ma jissemmiex sadid; dan, però, ma jammontax ghal prova <u>konklusiva</u> illi sadid ma kienx hemm. Mhux l-istess jista’ jinghad ghall-prova tal-prezenza ta’ sadid rizultanti minn uhud mir-ritratti illi ttiehhdu *a tempo vergine* u illi huma esibiti, senjatament dawk puntwalizzati fit-tielet (3) paragrafu tal-hdax (11)-il pagina tas-sentenza appellata; din hija prova <u>inkonfutabbli</u>;

Ghalhekk, it-tieni (2) aggravju mhux fondat;

Ikkunsidrat:

Illi, kwantu ghat-tielet (3) aggravju - illi jirrigwarda l-materja ta' *safe system of work* - tajjeb illi tigi hawn riprodotta silta mill-imsemmija nota ta' osservazzjonijiet tal-korporazzjoni appellanti. Fil-paragrafu tnax (12) ta' din in-nota jinghad hekk (fol. 335):
"L-attrici ma kellhiex ghalfejn tiddilunga f'elenku ta' sentenzi dwar din il-materja. Il-principji applikabbli huma maghrufa u ma hemmx kwistjoni dwarhom; min ihaddem huwa marbut li jiehu l-prekawzjonijiet kollha ragonevoli biex jipprovdi kondizzjonijiet li jassiguraw is-sahha tal-haddiem fuq il-post tax-xoghol tieghu. Kif iccitat l-attrici fil-paragrafu 11 tan-nota taghha '*it shall be the duty of every employer to take all reasonable care for his employee's safety in all circumstances*.' L-enfasi anke fl-awturi citati bar[r]anin mill-attrici hija fuq *reasonable care*. Sa hawnhekk hemm qbil. L-esponenti ssostni li fic-cirkostanzi kollha tal-kaz hija adempiet pjenament fl-obbligu taghha ta' *reasonable care*. Ic-cirkostanzi kollha tal-kaz huwa [*recte*: huma] importanti u rilevanti ghall-apprezzament shih tal-kaz. Dawn jinkludu wkoll il-*background* kollu tal-progett" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Minn ezami ta' dik il-parti tar-rikors ta' appell illi fiha l-korporazzjoni appellanti ghamlet is-sottomissjonijiet taghha dwar it-tielet (3) aggravju - jigifieri paragrafi enumerati minn sbatax (17) sa hamsa u tletin (35) - jirrizulta illi l-istess korporazzjoni mhux qed issostni illi fis-sentenza appellata l-ewwel Qorti ma adottatx il-principji applikabbli f'materja ta *a safe system of work* illi dwarhom "ma hemmx kwistjoni", anzi "hemm qbil", izda qed issostni illi fl-applikazzjoni ta' dawn il-principji l-ewwel Qorti ghamlet apprezzament zbaljat tal-provi prodotti u tar-rizultanzi processwali. Jirrizulta, *inoltre*, illi bhal ma già inghad waqt il-konsiderazzjoni tat-tieni (2) aggravju, l-imsemmija sottomissjonijiet tal-korporazzjoni appellanti huma *più o meno* dawk illi hija ghamlet fil-paragrafi

enumerati minn tlettax (13) sa tnejn u tletin (32) tan-nota ta’ osservazzjonijiet taghha (fol. 335 sa 340);

Dina l-Qorti ezaminat l-atti processwali fid-dawl tas-sottomissjonijiet illi ghadhom kemm issemmew tal-korporazzjoni appellanti - kemm dawk maghmula fin-nota ta’ osservazzjonijiet u kemm dawk maghmula fir-rikors ta’ appell - u ma ssib ebda raguni ghala ghandha tiddisturba l-apprezzament tal-provi maghmul mill-ewwel Qorti fis-sentenza appellata, liema apprezzament wassalha ghall-konkluzjoni korretta illi l-korporazzjoni appellanti naqset illi tipprovdi *a safe system of work*. F’dan ir-rigward, dina l-Qorti ticcita u taghmel taghha s-segwenti silta estensiva mis-sentenza appellata (fol. 351 u 352, jew ahjar, 390 u 391):

“Issa hawnhekk qeghdin nitkellmu fuq azjenda kummercjali li timpjega eluf ta’ haddiema, fejn il-perikli huma kbar u fejn allura l-grad ta’ *reasonable care* huwa mistenni li jkun gholi hafna. Ma rrizultax li minn meta bdew jithaddmu d-*dockarms* sakemm gara l-incident in kwistjoni saru xi testijiet fuq il-bankina. Id-*destructive test* li rrefera ghalih il-Perit Cassar sar zmien wara l-incident u fil-hajt oppost tal-bacir. U ma jirrizultax li gew inkarigati nies professjonisti biex jiddeterminaw regolarment is-sahha tal-konkos u tal-hadid li kienu jifformaw il-bankina. U meta saru tiswijiet qabel dan l-incident, hadd ma nduna li seta’ jkun hemm difett fil-kostruzzjoni? Il-prekawzjonijiet li l-Korporazzjoni konvenuta ssostni li hadet waqt il-progettazzjoni tal-bacir u fl-ghazla tad-*dockarms* ma jfissru xejn jekk il-prekawzjonijiet ma jibqghux jigu sostnuti. …

“Il-periti gudizzjarji stabbilew li kien hemm difett fid-disinn izda m’hemmx dubju wkoll li n-nuqqas ta’ manutenzjoni ta’ l-istruttura accellera t-tkissir tal-konkos. Bhalma qalu l-periti fir-rapport taghhom u digà kwotat ‘*huwa sorprendenti kif, l-ewwelnett ma kienx hemm sistemi ta’ protezzjoni kontra l-korrozjoni fl-elementi tal-hadid mikxufa - per ezempju, il-‘U channel’ fil-wicc tal-bankina, u l-‘angles’ fil-kantunieri tal-bankina. Huwa wkoll sorprendenti kif ma kienx*

***hemm programm aktar aggressiv ta' spezzjoni u manutenzjoni ta' l-istess hadid. Il-programm ta' manutenzjoni jidher li kien pjuttost passiv*. Kieku l-Korporazzjoni konvenuta uzat il-mezzi rakkomandati mill-periti gudizzjarji setghet tinduna bid-difetti esistenti jew tiskoprihom.**

"…

"Ir-relazzjoni ta' l-*employee* hija ma' l-*employer* tieghu li ghandu l-obbligu jipprovdilu '*a safe system of work*' u '*a safe working environment*', aktar u aktar bhalma hu l-*Malta Drydocks* fejn hemm xoghol perikoluz. Issa f'dan il-kaz il-periti kkonkludew li l-incident gara kwantu ghal 80% minhabba d-difett fil-kostruzzjoni tal-bacir u kwantu ghal 20% minhabba n-nuqqas ta' manutenzjoni. … Difatti mir-rizultanzi processwali jidher li l-Malta Drydocks kienet tkun *re-active* u mhux *pro-active*. Kellha d-dmir li tispezzjona regolarment kull parti tal-bacir, f'dan il-kaz b'mod partikolari l-bankina, biex tassigura li din tkun *safe* u ma jkunx hemm riskji ghall-impjegati taghha. Kieku operaw sistema adegwata ta' spezzjoni u manutenzjoni d-difett imsemmi mill-periti kien jinstab ('*he could have found out by reasonable care*'). Il-fatt li saru tiswijiet f'partijiet ohra tal-bankina qabel id-data ta' l-incident ikompli jghabbi lill-istess Korporazzjoni bir-responsabbilità ghall-akkadut fil-konfront ta' l-impjegati taghha … Fil-fehma tal-Qorti ghalhekk il-Korporazzjoni konvenuta ma res[s]qet l-ebda prova li tezimiha mir-responsabbiltà fil-konfront ta' l-impjegat taghha Valentino Sammut, u allura fil-konfront ta' l-atturi u f'dawn il-proceduri ghandha twiegeb fl-intier ghall-konsegwenzi dizastruzi rizultanti" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Dwar l-aggravju in ezami, ghall-kompletezza, dina l-Qorti tixtieq tikkummenta fil-qasir hafna dwar il-kontenut tas-segwenti silta mill-paragrafu enumerat disgha u ghoxrin (29) tar-rikors ta' appell:

"… Huwa veru li wiehed mill-periti [gudizzjarji] illum u wara l-incident jirritjeni li l-Malta Drydocks kellu jkollha

programm ta’ manutenzjoni aktar ‘aggressiva’ però mistoqsi ripetutament u ssikkat biex jispjega x’ried ifisser b’dan kull ma zied kien li fejn jidher is-sadid fil-wicc, kellhom ikissru u jaraw x’isibu gewwa. Effettivament però, <u>ma irrizulta minn imkien u minn ebda xhieda li, fi zmien l-incident jew qabel, kien hemm evidenza ta’ xi sadid</u>” (sottolinear ta’ dina l-Qorti);

Dwar din il-lanjanza tal-korporazzjoni appellanti huwa sufficjenti illi jinghad illi dina l-Qorti già iddikjarat illi hija taqbel mal-konkluzjoni ta’ l-ewwel Qorti dwar il-prezenza ta’ sadid <u>fiz-zmien illi fih avvera ruhu l-incident fatali in kwistjoni</u>;

Ghar-ragunijiet hawn moghtija, anqas it-tielet (3) aggravju ma huwa fondat;

Ikkunsidrat:

Illi anqas ir-raba’ (4) aggravju ma huwa fondat ghaliex dina l-Qorti taqbel pjenament mar-ragunament illi ghamlet l-ewwel Qorti fis-silta mis-sentenza appellata illi giet citata fil-kors tal-konsiderazzjoni tat-tielet (3) aggravju. Huwa utili illi jigi notat illi, filwaqt illi fis-sottomissjonijiet dwar l-aggravju in ezami l-korporazzjoni appellanti issostni illi dak illi hija ssejjah “difett latenti inizjali” - u illi fis-sentenza appellata jissejjah “difett fil-kostruzzjoni tal-bacir” - “ma setghax jigi rimedjat b’ebda tip ta’ <u>manutenzjoni</u>” (sottolinear ta’ dina l-Qorti), kemm fir-rapport peritali u kemm fis-sentenza appellata r-responsabbiltà ta’ l-imsemmija korporazzjoni hija bazata fuq nuqqas ta’ <u>spezzjoni</u> u manutenzjoni. Tajjeb illi jigi hawn riaffermat illi dina l-Qorti taqbel mal-fehma ta’ l-ewwel Qorti illi:

“[Il-Malta Drydocks] Kellha d-dmir li <u>tispezzjona</u> regolarment kull parti tal-bacir, f’dan il-kaz b’mod partikolari l-bankina, biex tassigura li dan kien *safe* u ma jkunx hemm riskji ghall-impjegati taghha. <u>Kieku operaw sistema adegwata ta’ spezzjoni u manutenzjoni d-difett imsemmi mill-periti kien jinstab</u>” (sottolinear ta’ dina l-Qorti);

Huwa kwazi superfluwu illi jinghad illi kieku, ghall-grazzja ta' l-argument, b'rizultat tad-debita "spezzjoni" il-korporazzjoni appellanti skopriet "id-difett latenti inizjali" jew "difett fil-kostruzzjoni tal-bacir" u kieku, ghall-grazzja ta' l-argument ukoll, wara tali skoperta, id-difett "ma setghax jigi rimedjat b'ebda tip ta' manutenzjoni", kif qed issostni l-korporazzjoni appellanti, is-soluzzjoni kienet tkun illi l-bacir ma jintuzax sakemm id-difett jigi rimedjati b'mezzi differenti minn dawk ta' manutenzjoni u mhux illi l-bacir jibqa' jintuza b'perikolu evidenti ghas-sahha, jekk mhux addirittura ghall-hajja, ta' l-impjegati tal-korporazzjoni appellanti;

Ikkunsidrat ulterjorment:

Illi, kwantu ghas-somma illi l-korporazzjoni appellanti giet kundannata sabiex thallas lill-atturi in linea ta' danni, illi hija l-mertu tal-hames (5) aggravju, l-imsemmija korporazzjoni ghandha s-segwenti ilmenti:

(i) hija ma taqbilx mal-*multipier* adottat;

(ii) hija ma taqbilx mal-percentagg ta' tnaqqis mis-somma likwidata minhabba *lump sum payment*;

(iii) hija ma taqbilx "mas-somma uzata bhala bazi ghall-komputazzjoni" tad-danni;

(iv) kellha tintlaqa' s-sottomissjoni maghmula mill-korporazzjoni appellanti quddiem l-ewwel Qorti illi, fi kliem ir-rikors ta' appell, "il-hlas maghmul [lill-atturi] mill-esponenti taht il-*Personal Accident Policy*" kellu "jitnaqqas mill-ammont *talvolta* dovut minnha";

Ikkunsidrat:

Illi dwar l-ilment (i) il-korporazzjoni appellanti fir-rikors ta' appell issottomettiet hekk:
"L-esponenti ccitat diversi sentenzi anke recenti fejn il-*multiplier* adoperat kien anqas hafna mill-*working life expectancy*. L-esponenti tissottometti li fil-kaz tad-*decujus* u tenut kont ukoll tac-cirkostanzi kollha li jistghu

jillimitaw l-aspettativa tal-hajja lavorattiva tad-*decujus*, kien ikun aktar ekwu *multiplier* ta' 7 snin";

Dina l-Qorti kif komposta f'sentenza pjuttost recenti - moghtija fit-tlieta (3) ta' Dicembru, 2004 - fil-kawza fl-ismijiet ***Darren Sammut v. Eric Zammit*** qalet hekk dwar il-*multiplier* u l-aspettativa ta' hajja lavorattiva:
"Is-sentenza appellata adottat *multiplier* ta' erbgha u erbghin sena billi rriteniet li l-attur kellu aspettativa ta' hajja lavorattiva ghal dan iz-zmien kollu stante l-età zghira tieghu meta sehh l-incident. …

"…

"Din il-Qorti hasbet fit-tul dwar din il-kwistjoni u jidrilha li l-*multiplier* adottat mill-Qorti ta' l-ewwel grad huwa pjuttost eccessiv. Dan ghaliex fis-sistema generalment applikata f'kawzi ta' rizarciment ta' danni l-ligi ma tghid xejn, ghal anqas kif inhi fil-prezent, dwar il-perjodu li ghandu jigi applikat ghal fini tal-*multiplier* u anqas u anqas ma tghid xejn dwar il-hajja lavorattiva tad-danneggat. Il-provvedimenti tal-Kodici Civili li jirregolaw il-mod kif ghandhom jitqiesu d-danni jitkellmu b'mod specifiku dwar telf effettiv, konsistenti fi spejjez inkorsi minhabba l-hsara kagunata u it-telf ta' paga jew qligh iehor attwali. Dwar dawn il-Qorti ma ghandha ebda diskrezzjoni u ghandhom jigu rizarciti *in toto*. Izda fir-rigward ta' telf ta' qligh li dik il-persuna tbati 'l quddiem minhabba inkapacità ghal dejjem, totali jew parzjali, s-subartikolu (2) ta' l-Artikolu 1045 tal-Kap 16 jiddisponi li 'Is-somma li ghandha tigi moghtija ghal <u>din</u> l-inkapacità tigi stabbilita mill-Qorti, wara li tqis ic-cirkostanzi tal-kaz, u, b'mod partikolari, ix-xorta u l-grad ta' inkapacità, u l-kondizzjoni tal-parti li tbati l-hsara.'

"Hawn ghalhekk naraw element diskrezzjonali li qed jinghata lill-gudikant. Il-ligi ma tridx li l-kumpens ikun biss rizultat ta' ezercizzju matematiku - ghalkemm tali ezercizzju huwa wiehed siwi u jwassal ghal certa uniformità fil-likwidazzjoni tad-danni kif effettivament

gara wara s-sentenza ta’ *Butler vs Heard* - b’dana kollu l-gudikant ghandu jzomm quddiem ghajnejh aspett aktar wiesa’ tal-problema u fl-ammont li finalment jakkorda bhala danni ghat-telf futur - dawk li fil-gergo huma maghrufa bhala *lucrum cessans* - jipprova jimprimi sens ta’ gustizzja billi mhux biss ihares lejn l-interessi tad-danneggat izda billi wkoll jittiehed in konsiderazzjoni dak li jkun kkawza d-danni.

“…

“Tenut kont ta’ dan kollu din il-Qorti hija tal-fehma li s-somma likwidata mill-ewwel Qorti kienet eccessiva u ma tara ebda raguni ghaliex l-attur ghandu jigi kumpensat ghall-perjodu kollu tal-hajja lavorattiva tieghu, partikolarment meta hija l-prassi f’dawn il-kazi li l-gudikant jiehu in konsiderazzjoni l-effett tac-*chances and changes of life* li fir-realtà jistghu, ghar-ragunijiet kompletament indipendenti mill-incident *de quo*, jirriducu l-hajja lavorattiva ta’ l-attur. Ghalhekk din il-Qorti hija tal-fehma li l-*multiplier* ghandu jigi ridott minn dak ta’ 44 sena ghal 35 sena …”;

Fil-kaz odjern dina l-Qorti sejra tapplika l-principji rizultanti mis-silta appena citata mis-sentenza ***Sammut v. Zammit***, b’dan illi, qabel xejn, tiddikjara illi l-provvedimenti ta’ l-Artikolu 1045 tal-Kodici Civili, permezz ta’ l-Artikolu 1046 ta’ l-istess Kodici, huma rezi applikabbli f’kaz ta’ mewt. Ghalhekk, mehud kont tal-fatt illi d-*decujus* kellu wiehed u hamsin (51) sena meta avvera ruhu l-incident fatali in kwistjoni u illi, kieku baqa’ haj, kien ghad fadallu ghaxar (10) snin ta’ hajja lavorattiva, dina l-Qorti hija tal-fehma illi l-*multiplier* ghandu jigi ridott minn ghaxra (10) ghal tmienja (8). Ghalhekk, aktar ’l quddiem sejra taghmel l-aggustamenti relativi fis-somma likwidata;

Sabiex issostni l-ilment (ii) taghha l-korporazzjoni appellanti issottomettiet hekk fir-rikors ta’ appell:
“… l-esponenti taqbel mar-relazzjoni tal-periti li ghandu jitnaqqas 25% minhabba l-*lump sum payment*. Jekk il-kawza damet dan ma kienx dovut ghal xi htija ta’ l-

esponenti. L-attrici hadet iz-zmien taghha biex prezentat ic-citazzjoni, anke biex resqet il-provi taghha. Hadd mill-konvenuti ma ghandu jigi penalizzat ghal dan. Inoltre minhabba li l-esponenti digà hallset somma konsiderevoli ifisser li l-atturi ilhom snin igawdu l-beneficcju ta' dan il-hlas";

Illi jekk kellux jigi konsidrat illi kien hemm dewmien inordinat fit-trattazzjoni tal-kawza matul l-ewwel istanza u, f'kaz affermattiv, min mill-partijiet kien responsabbli ghal dan id-dewmien, hija materja mhollija fid-diskrezzjoni ta' l-ewwel Qorti, u mhux opportun illi dina l-Qorti tiddisturba l-ezercizzju ta' dik id-diskrezzjoni. *Ciò nonostante*, dina l-Qorti taqbel mas-sottomissjoni ta' l-appellanti illi "l-attrici [jew ahjar, l-atturi] hadet iz-zmien taghha biex [ip]prezentat ic-citazzjoni". Fil-fehma ta' dina l-Qorti, ghall-finijiet tat-tnaqqis minhabba *lump sum payment* id-dekors taz-zmien ghandu jibda jigi kalkolat minn meta tigi intavolata l-kawza u mhux minn meta javvera ruhu l-incident relativ (ara sentenza ta' dina l-Qorti kif komposta tas-27 ta' Frar, 2004 fil-kawza fl-ismijiet ***Annunziata Caruana v. Odette Camilleri***). Fis-sentenza appellata jinghad hekk:
"… in vista tal-fatt li ghaddew ftit aktar minn hdax-il sena u seba' xhur mid-data ta' l-incident ghandu jitnaqqas 5% ghal *lump sum payment*" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Jidher ghalhekk illi hemm lok ghall-varjazzjoni tal-percentagg ta' 5% illi ghadu kemm issemma. Jirrizulta illi mid-data tal-prezentata ta' l-att ta' citazzjoni sad-data tal-pronunzjament tas-sentenza appellata ghaddew *circa* disgha snin u nofs. F'dawn ic-cirkostanzi huwa ekwu illi l-percentagg ta' tnaqqis minhabba *lump sum payment* ikun ta' tmienja fil-mija (8%);

Kwantu ghall-ilment (iii) taghha l-korporazzjoni appellanti ssottomettiet hekk fir-rikors ta' appell:
"Mhux biss l-ewwel Qorti ziedet ammont sostanzjali ghall-gholi tal-hajja, izda dan ibbazatu ukoll fuq il-qliegh *gross* bla ma hadet kont li l-*overtime* u l-*allowances* ivarjaw

hafna u t-tendenza ghal diversi snin kienet li dan jonqos mhux li jizdied";

Dan l-ilment mhux validu ghaliex mill-provi prodotti la jirrizulta x'varjazzjoni seta' kien hemm fl-*overtime* u fl-*allowances* tad-*decujus* u anqas tirrizulta "t-tendenza ghal diversi snin" illi issemmi l-korporazzjoni appellanti. Kwantu ghas-sottomissjoni illi l-ewwel Qorti hadet bhala bazi d-dhul *gross* tad-*decujus*, tajjeb illi jinghad illi, apparti konsiderazzjonijiet ohra, jirrizulta illi fil-komputazzjoni taghha l-ewwel Qorti ghamlet tnaqqis ta' hamsa u ghoxrin fil-mija (25%) mid-dhul *gross* minhabba dak illi sejhet "konsum personali";

Anqas l-ilment (iv) ma huwa validu. Dina l-Qorti taqbel pjenament ma' dak illi jinghad fir-rigward fis-sentenza appellata. Izzid biss illi tinnota illi, filwaqt illi fis-sentenza appellata jinghad:
"Li ma semmietx fin-nota taghha l-Korporazzjoni konvenuta huwa li l-istess xhud [Lawrence Bilocca, *financial controller* tal-korporazzjoni] ipprometta li jgib kopja tal-polza izda l-ebda kopja ma qatt giet esebita f'dawn l-atti",

anqas fil-pendenza ta' dan l-appell ma giet esebita kopja ta' l-imsemmija polza;

In vista ta' dak kollu illi inghad dwar il-hames (5) aggravju, l-ammont ta' danni qed jigi stabbilit fis-somma ta' ghoxrin elf, erbgha mija u erbgha u ghoxrin lira maltija (Lm20424) (Lm3700 x 8 = Lm29600; naqqas 25% ghall-konsum personali = Lm22200; naqqas 8% ghal-*lump sum payment* = Lm20424) minflok s-somma ta' Lm26363 stabbilita fis-sentenza appellata;

Ghal dawn il-motivi:

Tiddisponi mill-appell billi tirrevoka s-sentenza appellata kwantu illikwidat id-danni fl-ammont ta' Lm26363 u minflok tillikwida dawn id-danni fl-ammont ta' Lm20424, kwantu ikkundannat lill-korporazzjoni *Malta Drydocks* thallas lill-atturi s-somma ta' Lm26363 bl-imghax mid-data ta' l-

istess sentenza u minflok tikkundanna lill-istess korporazzjoni thallas lill-atturi s-somma ta’ Lm20424 bl-imghax mil-lum u kwantu pprovdiet dwar l-ispejjez tal-kawza, u billi tikkonfermaha ghall-kumplament;

Tordna illi l-ispejjez tal-kawza, kemm dawk ta’ l-ewwel istanza kif ukoll ta’ dan l-appell, jigu sopportati kwantu ghal sesta parti (1/6) mill-atturi u kwantu ghal hames partijiet minn sitta (5/6) mill-korporazzjoni appellanti, b’eccezzjoni ta’ l-ispejjez tas-socjetà konvenuta *Stork Services BV*, rapprezentata f’dawn il-proceduri mill-kuraturi deputati, illi ghandhom jigu sopportati kollha mill-korporazzjoni appellanti.

< Sentenza Finali >

--------------------------------TMIEM--------------------------------